

ҒХТАР 03.20.00

ҚАЗАҚСТАНДА САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН ЖҮЙЕСІНІҢ ОРНЫҒУЫ

Бейсекеева Улпан Шакировна^{1*}

¹Кіші ғылыми қызметкер, Астана қаласындағы Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының филиалы. Қазақстан, Астана қ., E-mail: u.beisekeeva78@mail.ru.

*Автор-корреспондент

Аңдатпа. Мақалада саяси қуғын-сүргін жүйесінің орнығуы деректермен баяндалады. Кеңес өкіметі орнаған күннен бастап саяси – қуғын сүргін жүйесінің орнауы, еңбек тәртібін бұзушы мен себепсіз норманы орындамағандарды 6 айға дейінгі мерзімде еңбекпен түзету лагерьлеріне қамау, қару сақтағаны үшін ату жазасына кесу және т.б. репрессиялық шаралар, ВЧК-ГПУ-НКВД 1920 жылдан бастап халық арасынан «кеңестерге қарсы мәліметтерді» жүйелі түрде жинағандығы, партияның саяси қуғын-сүргінге жол ашып, заңсыздықтар сот-тергеу органдарының қолымен жасалғандығы, заң орындарының әкімшіл-әміршіл жүйе құрамына еніп, асыра сілтеушіліктерге жол бергендігі, яғни ҚК баптарын өкімет пен партия нұсқауларына сай бұрмалағандығы. Кеңестік құқық «биліктен айырылған қанаушы таптарға» қарсы бағытымен ерекшеленгендігі деректермен дәлелденеді.

Түйін сөздер: репрессия, тоталитаризм, кеңестік сот жүйесі, ет дайындау, бай-кулакты тап ретінде жою, социалистік меншікті қорғау науқандары.

МРНТИ 03.20.00

УСТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ В КАЗАХСТАНЕ

Бейсекеева Улпан Шакировна^{1*}

¹Младший научный сотрудник филиала Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова в г. Астане. Казахстан, Астана, E-mail: u.beisekeeva78@mail.ru

*Автор-корреспондент

Аннотация. В статье освещается проблема функционирования системы политических репрессий. С момента установления Советской власти была установлена система политической ссылки, нарушителей трудовой дисциплины и лиц, не соблюдающих нормы без уважительных причин, заключались в исправительно-трудовые лагеря на срок до 6 месяцев, расстреливались за хранение оружия, применяли другие репрессивные меры. ВЧК-ГПУ-НКВД систематически собирал «антисоветскую информацию» у населения с 1920 г., партия подготовила почву для политических репрессий, судебные и следственные органы совершали беззакония, органы юстиции вошли в состав административно-властной системы, что приводило к увеличению данных и искажению статей Уголовного кодекса по указанию правительства и партии. Данные доказывают, что советское право отличалось своей направленностью против «эксплуататорских классов, лишенных власти».

Ключевые слова: репрессии, тоталитаризм, советская судебная система, приготовление мяса, ликвидация бая-кулака как класса, кампании по защите социалистической собственности.

IRSTI 03.20.00

ESTABLISHMENT SYSTEM OF POLITICAL REPRESSION IN KAZAKHSTAN

Beisekeeva Ulpan Shakirovna^{1*}

¹Junior researcher, branch of the Ch.Ch. Ualikhanov Institute of History and Ethnology in the city Astana. Kazakhstan, Astana, E-mail: u.beisekeeva78@mail.ru

* Corresponding author

Abstract. The article highlights the problem of the functioning of the system of political repression. Since the establishment of Soviet power, a system of political exile was established, violators of labor discipline and persons who did not comply with the norms without good reason were imprisoned in labor camps for up to 6 months, shot for possession of weapons, and other repressive measures were used. The VChK-GPU-NKVD systematically collected "anti-Soviet information" from the population since 1920, the party paved the way for political repression, the judicial and investigative bodies committed lawlessness, the justice bodies became part of the administrative-power system, which led to increases in data and distortion of articles Criminal Code at the behest of the government and the party. The data prove that Soviet law was distinguished by its orientation against the "exploiting classes deprived of power."

Key words. Repression, totalitarianism, the Soviet judicial system, meat preparation, the elimination of the BAI-Kulak as a class, campaigns to protect socialist property.

Кіріспе. Кеңес өкіметі құрылған күннен бастап өз саясатын қуғын-сүргін шараларымен бастады. 1918 жылы 21 ақпанда РСФСР Халық Комиссарлар Кеңесі “Социалистік Отанға қауіп төнуде” деген лениндік декретті қабылдады. Оның 8-бөлімінде “Неприятельские агенты, спекулянты, громилы, хулиганы, контрреволюционные агитаторы, германские шпионы расстреливаются на месте преступления” (Красная книга ВЧК, 1990: 17), - деп жазылды. Осы декретке қарай отырып, «контрреволюционерлер», «шпиондар» сөзінің кеңес өкіметі құрылған күннен бастап қолданыла бастағандығын көреміз.

1920 жылдан бастап ВЧК-ГПУ-НКВД халық арасынан “кеңестерге қарсы мәліметтерді” жүйелі түрде жинаған. Жак Россидің айтуынша 1920 жылдың басынан бастап-ақ “контрреволюциялық” немесе “кеңестерге қарсы” іс – әрекеті үшін айыпталғандарға 6 айдан жоғары мерзіммен бас бостандығынан айыру жазасы берілсе, ал 1930 жылы РСФСР Қылмыстық кодексінің 58-10 бабымен 10 жылға сотталғандар саны миллионға жетіп, ГУЛАГ халқының 25 процентін құраған. Аталған бап бойынша сотталғандар түрмелер мен еңбекпен түзету лагерьлерінде “Агитатор” деп аталған (Жак России, 1991, 25). Кеңес өкіметі тұсындағы жазалау саясаты патшалық Ресей кезіндегі жазалау шараларынан да анағұрлым асып түскен.

Методология. Мақаланы жазу барысында сараптау, талдау, жүйелеу, салыстыру, қорыту әдістері қолданылды.

Талқылау. Мақалада саяси қуғын-сүргін жүйесінің орнығуын көрсететін еңбектер қарастырылды. Мәселен, Жак Росси «Справочник по ГУЛАГУ» - деген кітабында «патша уақытында 1905 жылғы революция басылған соң жылына орта есеппен 90 адам өлім жазасына кесілді, 1918-1919 жылдары Мәскеу революциялық Трибуналы жылына орта есеппен 575 адамды ату жазасына бұйырған, төтенше комиссияның "контрреволюция мен спекуляцияға қарсы күрес апталығы" журналында атылған тізімі жарияланып, қуғын-сүргін саясатына бұқаралық ақпарат құралдары да тартылды, 1930-жылдан бастап өлім жазасына кесілгендер туралы ақпарат мемлекеттік құпияға айналды» - деп жазды (Жак Росси, 1991: 74).

1920-1930 жылдардағы сот жүйесі қайта құрылып, қуғын-сүргінге әзірлік жасалынды. Сот жүйесі өзінің тәуелсіздігінен айрылды. Заңсыздықтар сот-тергеу органдарының қолымен жасалды. Заң орындары әкімшіл-әміршіл жүйе құрамына еніп, асыра сілтеушіліктерге жол берген, яғни ҚК баптарын өкімет пен партия нұсқауларына сай бұрмалады. Заңдар бұқараны коммунистік санамен тәрбиелеуге қызмет етті. Кеңестік сот жүйесі 1920 жылдың басынан бастап “тап күресі” саясатына бейімделді (История политических и правовых учений, 1988: 677).

Сол кезеңдегі КСРО Конституциясының 157-бабында сот мәжілістері ашық жүргізіледі, ал 155-бапта судьялар мен халық заседательдері дербес, тәуелсіз болып, олар тек қана заңға бағынады деп жазылды. Бірақ, олай болмады (Правоохрнительные органы в СССР, 1991: 31). Сталин генералдарды да “ғайбат” (донос) айтуға мәжбүрлеген. Дәлел келтірер болсақ: “...Плохо сигнализируете. А без ваших сигналов ни военком, ни ЦК ничего не могут знать”, деп жеткізілген әңгіменің 95 проценті жалған, ал 5 проценті ақиқат болса да қанағаттанған (Печенкин, 2003: 33).

Сталиндік саясаттың қылмыстарын тұңғыш әшкерелеген Н.С. Хрущев “Сталин халық жауы деген ұғымды енгізді. Өзімен келіспегендерді “халық жауы” деп есептеді. Мойындату

үшін ұрып-соғу шараларын қолданды” деп КОКП-ның XX съезінде айтқан болатын (Реабилитация, 1991).

1937-1938 жылдардағы жаппай қуғын-сүргін саясатына даярлық 1920-шы жылдардың ортасынан басталды. 1920 жылдың ортасына дейін ауыл шаруашылығына зиян келтіруші жәндіктер мен жануарларға қолданылған “зиянкес” сөзі 1925-жылдан бастап саяси мәнге ие болып, қуғын-сүргін тұсындағы айыптау процестерінде, әсіресе ОГПУ коллегиясында 1934 жылға дейін жиі пайдаланылды. Алайда, Қылмыстық Кодекске еңбей қалып, оның орнына Қылмыстық Кодекстің “контрреволюциялық бүлік” және “мемлекеттік өндірісті бүлдіру” – деген 58-14, 58-7 баптары өмірге келеді (Жак Росси, 1991: 63).

1928 жылы Қазақстанға Л.Д. Троцкийдің, кейін Л.Б. Каменевтің, Г.Ю. Пятаковтың және тағы басқа көрнекті қайраткерлердің жер аударылып келуі жергілікті зиялыларды қудалауды жеделдеткен. “Троцкистік ұйымның мүшелерін” мұқият іздестіру нәтижесінде қазақ қайраткерлерінің басым көпшілігі аталған ұйыммен “астыртын байланыста болғандығы үшін” айыпталады. Ал, 1928-1931 жылдар аралығында ескі зиялы қауым өкілдерін қудалап, жою мақсатында жүргізілген үш процесс “Шахтинск ісі.” (1928ж.), “Промпартия процесі” (1930 ж.), “Меньшевиктер бюросының одағы” (1931ж.) заңсыздықты бастап, жаппай тұтқындауға жол ашты (Ефимов Е., Щетинин, 1989: 73-77).

Зерттеу нәтижесі. 1928 жылы мамыр айында болған БЛКЖО съезінде Ф. Голощекин “ақпарына” сүйенген Н. Бухарин Мағжан Жұмабаевқа саяси сенімсіздік білдіреді. Көп ұзамай-ақ қазақтың ірі ағартушылары, әдебиетшілері және әртүрлі саладағы оқымыстылар жаппай тұтқындалады. Толық емес мәліметтер бойынша “Алаш” қайраткерлерінің 300-і қуғын-сүргінге ұшыраған (Нұрпейісов, 1995: 216). Олардың кейбірі “жазаларын” өтеп келгенімен 1937-1938 жылдары қайта ұсталып, атылды. Қазақ зиялыларының үш мәрте тұтқындалғандары да бар.

Қазақ зиялылары халыққа араша түсті. Кеңестік биліктің саяси, экономикалық реформаларының халыққа үйлеспейтіндігін айтты. Сол үшін де саяси қуғын-сүргінге ұшырады.

1928-1931 жылдар аралығында жалған айып пен жала жабу әдісі күшейді және айыпкерді мойындатудың “әдіс-тәсілдері” жетілдіріліп, ОГПУ-дің қолында репрессияны жүргізудің даяр механизмі болды. Осы механизм 1930-шы жылдардың ортасында толықтай күшіне енеді. Нәтижесінде саяси қуғын-сүргін жалпылама бағыт алады. Сот-тергеу органдарының жазалаушы қызметі саяси-шаруашылық науқандар барысында қарқынды деңгейде болған. Заңсыздықтардың шексіз орын алғаны соншалықты саяси қуғын-сүргін құрбандарының саны орасан зор.

1929 жылдың күз айынан бастап өкіметтің халыққа жат реформаларына қарсылық ретінде республикада халық ереуілдері орын алғаны белгілі. Зерттеуші ғалым Б.Қойшыбаев: қарсылық қозғалыстары басталардан бұрын, 1928 жылдың соңында, әлде 1929 жылдың басында Шымкент қаласында «Көтер, қазақ, басыңды! (Оян, қазақ!)» үндеуі пайда болғандығын жазады. «№ 2370 істе үндеудің орысшаға аударылған нұсқасы бар, оған «Қазақшылдар» ұйымы» деп қол қойылған. Шағын үндеуге қазақ басына түскен советтік солақай саясат салдарлары жайында күрделі ойлар сыйғызылып, баршаны «Саналы Алты Алаш» өкілдері орыс авантюристеріне және оларға сатылған қазақ халқының опасыздарына қарсы ашық саяси күреске шығуға шақырады» деп жазылыпты» (Қойшыбаев, 2022)

Қазақстанда 1932 жылы “Қазақ шаруалары партиясының” “контрреволюциялық іс-әрекеті ашылып”, оның “орталығы” Алматы қаласында екендігін ОГПУ “дәлелдейді”. Нәтижесінде, оның мүшелері Қ. Ақжанов, Ш. Тоқжігітов, Ә. Ермеков және тағы да басқа азаматтар айыпқа тартылып, олардың жергілікті жерлердегі “сыбайластары” іздестіріледі (Омарбеков, 1997: 8-15).

1932 жылғы 7-тамызда заңның мәнін Н.В. Крыленко былайша түсіндірді: “Всякому, кто покушается на общественную собственность, если это будет выходит из враждебный среды, - расстрел. Если это вовлеченным в кулацкую компанию, поддавшийся от старых воззрений единоличник или колхозник, - 10-летнее лишение свободы. Вот так гласит закон” (30-е годы: взгляд из сегодня, 1990: 50). Ашаршылық жылдарында балалары аштан өлмес үшін бір уыс бидай алғандар «жау» болып, 10 жыл мерзіммен сотталып кете барған.

1933 жылы қаңтарда Л.М. Каганович Орталық Комитет пленумында кейбір судьяларды арбаның төрт дөңгелегін ұрлағандарды 10 жыл мерзіммен түрмеге қамап, соттауға қолдары

бармайтындығы үшін айыптайды. Сөйтіп, заңның сөзсіз орындалуын талап етіп, тіпті төменгі сот жүйесін “тазарту” идеясын да ұсынады. Вышинскийдің өзі 1933 жылы орташалар мен кедейлердің де “кулак” ретінде айыпқа тартылғандығын мойындаған (30-е годы: взгляд из сегодня, 1990: 41). Әділетсіздікке араша түскенде де жазықсыз сотталған. Елде саяси қуғын-сүргін жүйесі толығымен орныққан.

1934-жылғы 1-желтоқсандағы С.М. Кировке жасалған қастандықтан соң саяси қуғын-сүргін шаралары асқына түседі. Мәселен, Жак Россидің айтуынша Киров өлтірілгеннен кейін 1934-1935 жылдары Сібірге Ленинградтан 100 мың, көпшілігі комсомол, партия мүшелері жер аударылған (Жак Росси, 1991: 203). Саяси қуғын-сүргінге ұшырағандардың істерін қарап, ақтау мәселесімен айналысқан комиссия құрамында болған заңгер Х. Шопанов “...Киров өлтірілген күні шыққан құпия заң біздің жағамызды ұстатты. Оған сүйеніп іс-әрекет еткен КСРО Жоғарғы Сотының Әскери алқасының масқара әрекетін айтып жеткізу қиын..., әскери алқа мәжілісіне Прокурор да, қорғаушы да қатыстырылмаған. Алқа үкіміне шағым-арыз жаздырылмаған, үкім шығарылған күні орындалған. Әрбір істі қарауға 15 минут уақыт кеткен. Әскери емес адамдарды Әскери алқа соттаған. Репрессия құрбандарының есебін шығару мүмкін емес”, - деп жазды (Шопанов, 1998: 35-36). Қылмыстық істердің “шектен тыс көп болуы” себебінен Әскери Алқаның “уақыты жетпей”, әр істі 15 минут қараған. Атылып кеткеннен кейін де үкім сырттай жазылған сәттер жиі болған.

Түрмелер мен лагерь, колонияларда С.М. Кировке “қастандық” жасады деп сотталғандарды “Кировский набор немесе Кировский поток”, деп атаған (Жак Росси, 1991: 254). Қазақстанның түкпір-түкпірінде де “С.М. Кировтың өліміне кінәлілер” іздестіріледі. Әр-түрлі деңгейдегі партия ұйымдары осы мәселені талқылау мақсатында жоғарыдан келген нұсқау бойынша жиі-жиі жиналыстар өткізеді. 1934 жылы шілде айында С.М. Кировтың Алматыға келуі, 1937-38 жылдардағы жаппай қуғын-сүргін саясаты тұсында көптеген жазықсыз жандардың жазаға тартылуына да сылтау болды. Мәселен, 1938 жылы 27-қаңтарда Оңтүстік Қазақстан облысындағы сол кезеңде “Сталинкент” деп аталатын колхоздың төрағасы Ташполат Әліқұлов, ал 5-ақпанда Асанқожа Артықожаев, Ташполат Момынбаев, 11-ақпанда Юлдаш Таев, Әбдрайым Қошаков қамалады. Бес азаматтың үстінен 79-номерлі қылмыстық іс бойынша “Сайрамдық азаматтар Киров жолдасқа қастандық жасаушылармен ауыз жаласқан саяси қылмыскерлер” болып шығады. Жалған айып тағу үшін жасалынған бірнеше жобаның біріне тоқталсақ. “Қылмыскерлер Машат өзеніндегі көпір рельсіне киіз қаптап қояды қарастырған. Сонда Киров мінген поезд аударылуы ықтимал...”. Осылайша Сайрамдық азаматтарға “1934 жылы Киров Алматыға өтіп бара жатқанда қастандық жасауды ойластырған”- деген айып тағылады. Жауап алу барысында Сайрамда “буржуазияшыл-ұлтшыл топтың 2 мүшесі бар, топ облыстық ұйыммен, облыс өз кезегінде республикалық топпен байланысады, ал бұлардың барлығы Мәскеуде тоғысады”, - деген қорытынды жасалады. 14-ақпанда НКВД үштігі шешімімен “қылмыскерлер” атылады (Рәмберді, 2000: 2).

1929 жылдың аяғынан бастап “өндіріс орындарындағы тап дұшпандарын әшкерелеу науқаны” қарқынды дамиды. Сот процестері А.Я. Вышинскийдің ойлап тапқан “дәлелдердің ханшасы” теориясының нәтижесінде “жемісті” болды (Жак Росси, 1991: 83). Сот-тергеу орындары қуғын-сүргін жүйесіне бейімделгендіктен, зансыздықтар қатары жылдан-жылға арта түскен.

1925-1938 жылдардағы қуғын-сүргін саясатына темір жол бойы, заводтар мен өнеркәсіп орындарының, көлік (транспорт) саласының қызметкерлері мен арнайы жер аударылғандар (спецпереселендер) да көп ұшырады.

1937 жылғы 21 қыркүйектегі «Правда» газетіне жарияланған «На поводе у буржуазных националистов» деген мақала Қазақстан партия ұйымы мүшелерін қуғын-сүргінге ұшыратуға жеделдетті. Осы жылғы шілдедегі Ішкі Істер Халық Комиссары Ежовтың жедел түрдегі 000447-ші номерлі бұйрығы жарияланып, онда 4 айдың ішінде 268950 адамды соттап, оның 75950-ін тез арада ату жазасына кесу бұйырылады. Сондай-ақ тұтқындауға алдын-ала санкция талап етілмейтіндігі және әлі сотта қаралмаған істер үштіктерге берілетіндігі де ескертіледі. Ежовтың Ішкі Істер халкомы болып тағайындалуы жағдайды ушықтырып, жеке басқа табынуды күшейткен: “Соңғы кезде біздің аппараттың жұмысы Ежов жолдастың келуімен жанданды. Жұмыскерлердің рухы жанданды. Біздер чекистер Ежов жолдастың сөзін орындау үшін барлық нәрсені жасаймыз...” (Политические репрессии в Казахстане, 1998: 68).

1937-жылдың 3-желтоқсанында БК(б)П ОК Қазақстанда қуғын-сүргінге ұшырағандар санын I дәреже бойынша 600 адамға, ал II дәреже бойынша 1000 адамға өсіру жөнінде шешім шығарады. Нәтижесінде I дәрежеге жататын “кеңестерге қарсы аса қауіпті элементтер” ату жазасына кесіліп, ал II дәрежеге 8 жылдан 10 жылға дейінгі мерзімнен бас бостандығынан айрылғандар жатты.

1938 жылы тамыз айында Сталин КСРО ІХК басшылығын ауыстырып, Ежовтың орнына Берияны тағайындайды. Сөйтіп, ІХК органдарын “тазарту” басталады.

1938 жылдың басында Қазақстанның НКВД басшылығына тағайындалған С.Ф. Реденс 25 ақпан мен 13 наурыз аралығындағы 10 күн ішінде Қазақстанның басшы қызметкерлерін, нақтырақ айтқанда әскери коллегия арқылы 650 адамды ату жазасына кескен (Мустафин, 1997: 2). Озық ойлы адамдардың барлығын жазықсыз саяси қуғын – сүргінге ұшырап, елімізге зор қасірет әкелді.

Сонымен, 1928 жылдың соңында «буржуазияшыл ұлтшылдар» атанған Алаш зиялыларының барлығы тұтқындалды. «Алаш» партиясының өкілдерін қудалау мақсатында барлық тәсілдер қолданылды. Баспасөзде оларды қаралайтын мақалалар жарияланып, олардың отбасы мүшелері, туған-туыстары тұтқындалды.

Оларға «буржуазияшыл-ұлтшылдар» деген айып тағылды. Сол жылы 44 алашордашы тұтқындалып, оның ішінде Ж. Аймауытов, Ә. Байділдин, Д. Әділев ату жазасына кесілді, үкім орындалған. Қалғандары түрмеге жабылған.

Ұлт зиялыларының екінші тобы 1930 жылдың қыргүйек-қазан айларында тұтқындалып, оның 15-і Ресейге жер аударылған. Бұл кезеңде Ж. Аймауытов, Ә. Байділдин, Д. Әділевтер атылып, қалғандары әртүрлі мерзімге түрмеге жабылды. Олардың кейбіреулері (М. Дулатов т.б.) лагерьлерде қайтыс болды, қалғандары (А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев т.б.) жазасын өтегенімен «Алашорданың» қызметіне араласқаны үшін қайта айыпталып, 1937-1938 жылдары атылды. Озық ойлы адамдардың барлығын жазықсыз саяси қуғын – сүргінге ұшырап, елімізге зор қасірет әкелді.

Қорытынды. Пролетарлық революция және оның табиғатына тән тоталитаризм принциптері 1920-1950 жж. саяси қуғын-сүргіннің, озбырлық пен заңсыздықтың басты себебі болды. Саяси қуғын-сүргін тоталитаризм табиғатына тән. Билік үшін күрес және большевиктер партиясы қатарындағы тазарту, қуғын-сүргіннің басталуының басты және негізгі себептері болып табылады. Қуғын-сүргін жалпылама бағыт алып, КСРО аумағын түгелдей қамтыды.

Алғыс айту. Мақала OR11465470 «XX ғ. 20-50 жж. Қазақстандағы жаппай саяси қуғын-сүргін және ақтау процестері: бірыңғай деректер базасын құру» жобасын іске асыру шеңберінде Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің қаржылық қолдауымен дайындалған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

Ефимов Е., Щетинин Ю. Три процесса над старой интеллигенцией // Политическое образование. – 1989. – № 6. – С. 73-77.

Жак Росси. Справочник по ГУЛАГУ. – М.: Просвет, 1991. – Ч.1. – 548 с.

История политических и правовых учений / Под. ред. В.С. Нересянца.-М.: Юридическая литература, 1988.-816с.

Красная книга ВЧК / Под. ред. А.С. Валидова. – М.: Политиздат, 1990. –250 с.

Қойшыбаев Б. Саяси қуғын-сүргіндер: сипаты мен ерекшеліктері / Abai.kz. 2022.1.04.

Мустафин Б. Спасибо, что вернули веру // Казахстанская правда. – 1997. – 17 июля.

Нұрпейісов К.Н. Алаш һәм Алашорда. – Алматы: Ататек, 1995. – 256 б.

Омарбеков Т. Процесс // Ақиқат. – 1997. – № 3. – 8-15 бб.

Печенкин А.А. 1937: Сталин и военный совет // Отечественная история. – 2003. – № 1. – С. 29-36.

Политические репрессии // Известия. – 1999. – 21 декабря.

Политические репрессии в Казахстане в 1937-1938 гг. Сборник документов / Отв. ред. Л.Д. Дегитаева. – Алматы: Қазақстан, 1998. – 336 с.

Правоохранительные органы в СССР. – М.: Политиздат, 1990. – 231 с.

Рәмберді Т. Кировке қастандық жасады деген жала б азаматты оққа байлап опат етті // Егемен Қазақстан. – 2000. – 28 шілде.

Реабилитация: Политические репрессии 30-50-х годов / Сост. И.В. Курилов, В.П. Наумов. – М.: Политиздат, 1991. – 461 с.

30-е годы: взгляд из сегодня / Отв. ред. Д.А. Волкогонов. М.: Наука, 1990. – 164 с.

Шопанов Х. Алқаның шешімімен атылғандар // Заң. – 1998. – № 12. – 35-36 бб.

References

Efimov E., Shchetinin YU. Tri processa nad staroj intelligencij [Three trials of the old intelligentsia] // Politicheskoe obrazovanie. – 1989. – № 6. – P. 73-77. [in Russian]

Zhak Rossi. Spravochnik po GULAGU [Guide to Gulag]. – M.: Prosvet, 1991. – Ch.1. – 548 p. [in Russian]

Istoriya politicheskikh i pravovykh uchenii [History of political and legal doctrines] / Pod. red. V.S. Neresyanca. – M.: YUridicheskaya literatura, 1988. – 816 p. [in Russian]

Krasnaya kniga VCHK [Red Book of the Cheka] / Pod. red. A.S. Validova. – M.: Politizdat, 1990. – 250 p. [in Russian]

Qoishybaev B. Saıası qýğyn-súrginder: sıpaty men erekshelekteri [Political repressions: nature and features] // Abai.kz. 2022; April 1. [in Kazakh]

Mustafin B. Spasibo, chto vernuli veru [Thank you for returning my faith] // Kazhastanskaya pravda. – 1997. – 17 iyulya. [in Russian]

Nurpejsov K.N. Alash hám Alashorda [Alash and Alashorda]. – Almaty: Atatek, 1995. – 256 b. [in Kazakh]

Omarbekov T. Process [Process] // Aqiqat. – 1997. – № 3. – 8-15 pp. [in Russian]

Pechenkin A.A. 1937: Stalin i voennyj sovet [1937: Stalin and the Military Council] // Otechestvennaya istoriya. – 2003. – № 1. – P. 29-36. [in Russian]

Politicheskie repressii [Political repression] // Izvestiya. – 1999. – 21 dekabrya. [in Russian]

Politicheskie repressii v Kazahstane v 1937-1938 gg. [Political repressions in Kazakhstan in 1937-1938] Sbornik dokumentov / Otв. red. L.D. Degitaeva. – Almaty: Kazakstan, 1998. – 336 p. [in Russian]

Pravooohranitel'nye organy v SSSR [Law enforcement agencies in the USSR]. – M.: Politizdat, 1990. – 231 p. [in Russian]

Ramberdi T. Kirovke qastandyq zhasady degen zhala 6 azamatty oqqa bajlap opat etti [6 citizens were shot and killed on suspicion of assassination of Kirov] // Egemen Kazakstan. – 2000. – 28 shilde. [in Kazakh]

Reabilitaciya: Politicheskie repressii 30-50-h godov [Rehabilitation: Political repressions of the 30s-50s] / Sost. I.V. Kurilov, V.P. Naumov. – M.: Politizdat, 1991. – 461 p. [in Russian]

30-e gody: vzglyad iz segodnya [30s: a view from today] / Otв. red. D.A. Volkogonov. M.: Nauka, 1990. – 164 p. [in Russian]

Shopanov H. Alqanyn sheshimimen atylgandar [Those fired by the decision of the board] // Zan. – 1998. – № 12. – 35-36 pp. [in Kazakh]